

Marinka Šimić
Staroslavenski institut
Demetrova 11
10000 Zagreb

O PRIJEVODU PSALTIRA IZ PARIŠKOG ZBORNIKA SLAVE 73

U ovom se članku analizira prijevod psaltira *Pariškog zbornika* iz 1375. godine (Slave 73). Pri tome se taj psaltir uspoređuje s najstarijim hrvatskoglagoljskim psaltirom – *Lobkovicem* iz 1359. godine, i to prema nekim odrednicama na fonološkoj, leksičkoj i sintaktičkoj razini.

1. Uvod

Hrvatskoglagoljski zbornik iz 1375. godine koji se čuva u Parizu (Bibliothèque Nationale Slave 73) zauzima među našim spomenicima posebno mjesto. Pergamenski kodeks od 296 folija, koji je prvi opisao M. Tadin,¹ najstariji je očuvani hrvatskoglagoljski zbornik, nazvan još i Borislavićev, po piscu Grguru Borislaviću koji je ostavio svoje ime i podatke o godini pisanja u kolofonu f. 1v:

V' lêto g(ospod)na roeniê . ě . ĩ . ñ . ð . (=1375) miseca mar'ča . b̃ . (=2) d(b)n Sie knigi pisah'ê grêgorii s(i)ñ mar'tina borislaviča is'modruš's'gorice Komu e smr' b̃ mati otač'stvo grob̃ a bog(a)tstvo grisi Prizidnicam' cr(b)kve s(veta)go juliêna ot šibenika i Zato ki e čisti(!) budete ne klnite me pokoli ne piše d(u)h's(ve)ti na ruka grêšna spravljajuće čtite i m(o)lite b(og)a za vsêh'am(e)ñ.

Grgur Borislavić prepisao je psaltir s oficijima, a misalski dio pisac Stipan, koji je također ostavio svoje ime u *memento vivorum* kao što je uobičajeno u glagoljskim knjigama f. 216 r: ... *tu pomeni živie imenu eže hoćb pomeni g(ospod)i rabi i rabine tvoe i stipana pisca.*²

¹ Tadin (1954: 21–32), Mulec (1971: 396), Badurina-Stipčević (2003: 188)

² Pri radu sam se koristila fotokopijama rukopisa koje su pohranjene u Staroslavenskom institutu.

Dijelovi su zbornika: kalendar, pasional, psaltir s kanticima, Marijin i mrtvački oficij, litanije svih svetih, liturgijske i neliturgijske molitve, zatim dio misala: Ordo Missae sa šest votivnih i šest mrtvačkih misa, te oficiji i mise za Marijine blagdane: Svijećnicu, Blagovijest, Snježnu Gospu, Veliku i Malu Gospu i Bezgrešno začće. Kako je kodeks pisan za *prizidnice crkve svetog Julijana u Šibeniku*, tj. za redovnice, u njemu je i duhovno štivo: Muka po Mateju, Marku, Luki i Ivanu, Legenda o sv. Margariti i apokrifni tekstovi: *O dvanaest petaka* i *Poslanica o štovanju nedjelje*.³ Uz *Lobkovec psaltir* iz 1359. godine i Psaltir III c 12 Arhiva HAZU iz 1376. g. *Pariški zbornik Slave 73* pripada posebnoj vrsti časoslova, tzv. *liber horarum* ili Mali časoslov, poseban priručnik za pobožnost laika. Od tiskanih oficija u tu vrstu časoslova ubraja se *Oficij rimski* tiskan u Rijeci 1530. g. u tiskari Šimuna Kožičića Benje.⁴

Prijevod se psaltira u CPar (f. 9r–125v) razlikuje od većine hrvatskoglegoljskih psaltira, primjerice od PsLob, PsPar, PsFr, a također i od brevijarskih psaltira: BrOxf, BrVat₆, BrAc, BrPm, BrN₁, BrMa, BrVat₁₀, i BrN₂. Naime, dok je većina naših psaltira prevedena prema grčkom predlošku, s nekim prilagodbama latinskom tekstu rimskog brevijara, CPar je, prema Josipu Tandariću, iznova preveden s latinskog: “Ni u kojem drugom spomeniku nije tako dosljedno proveden prijevod psalama i kantika prema latinskom Vulgatinu prijevodu kao u ovom zborniku. (...) To isto vrijedi i za tekst četiriju Mukâ, (...) koje se i tekstološki i jezično znatno razlikuju od istovjetnoga teksta u hrvatskoglegoljskim misalima. U tim prijevodima vidi se dosljedno pridržavanje latinskog teksta i isto tako dosljedno obnavljanje leksika, izbjegavanjem riječi koje su mogle biti manje poznate našem čitaocu i uvođenjem onih koje su mu bile prihvatljivije.”⁵ Proučavajući Ordo Missae u tom zborniku, J. Tandarić je zaključio da se CPar od ostalih naših zbornika razlikuje ne samo sadržajno nego i značajnim pojedinostima u tekstovima, posebice liturgijskim.

Matija Valjavec je uspoređujući hrvatskoglegoljske psaltire s najstarijim slavenskim iz 11. st. – *Sinajskim* – zaključio da je hrvatski prevoditelj imao pred sobom još stariji predložak. To je argumentirao činjenicom da u hrvatskom prijevodu nalazimo neke grecizme koji su u Sin prevedeni na staroslavenski. Dalje je M. Valjavec zaključio: “Prijevod u glagolskijem brevijarima načinjen je po grčkom tekstu, to je: onaj koji je psalme pohrvatio, hrvatio je staroslovenski prijevod koji je bio udešen prema grčkom tekstu, a taj pohrvaćeni prijevod prepisivali bi, neznatno što mijenjajući, drugi pisci brevijara.”⁶

Do istog je zaključka došao i J. Kurz proučavajući *Emauski fragment psaltira*. Taj hrvatskoglegoljski odlomak s početka 14. stoljeća po nekim leksičkim osobitostima pokazuje starije stanje i od Sin psaltira. Važno je pri tome istaknuti da se *Emauski fragment* podudara s ostalim hrvatskoglegoljskim psaltirima, primjerice: PsLob, PsPar, BrAc, BrPm, itd.⁷

³ Pantelić (1980: 362)

⁴ Pantelić (1980: 361–362)

⁵ Tandarić (1993: 110)

⁶ Valjavec (1889: 31)

⁷ Kurz (1953: 81–104)

Istraživači staroslavenskih psaltira već su odavno zamijetili da se u njima uz grčke nalaze i latinske varijante iz latinskih psaltira 5–9. st. U vezi sa zapadnim utjecajima na staroslavenske psaltire postavlja se pitanje: kada, gdje i tko je unio zapadne varijante u te psaltire. Tim vrlo kompleksnim pitanjem bavila se Marija Pantelić uspoređujući pojedine zapadne varijante u najstarijim slavenskim psaltrima južnoga ohridskog kruga: *Sinajski* i *Bolonjski* s varijantama iz istočnih psaltira: *Pogodinskim*, *Sofijskim* i *Bukureštanskim*, te varijantama iz hrvatskoglagoljskih psaltira: PsFr – koji također upućuje na prototip staroslavenskih prijevoda, dok mlađe zahvate i usklađivanja prema Vulgati odražavaju PsLob i PsPar.⁸ Precizno analizirajući pojedina mjesta u kojima se staroslavenski psaltiri razilaze sa Septuagintom, a slažu s varijantama iz zapadnih psaltira, M. Pantelić zaključuje: "Pitanje *kada, gdje i od koga* su ušle varijante zapadnih francuskih lat. psaltira na čelu s Rimskim u stsl. starije psaltire omogućuje odgovoriti i na pitanje *gdje* je preveden prvi staroslavenski psaltir: da li na jugu, u Solunu ili na sjeveru, u Moravskoj. Mnoge zajedničke varijante s liturgijskim psaltirom zapadne crkve onog vremena kao i ostali zapadni leksik u njima, svjedoče da su solunska Braća uz grč. predložak imala kraj sebe u Moravskoj uobičajeni Ro psaltir (=Rimski psaltir) koji su upotrebljavali misionari iz različitih slavni francuskih benediktinskih opatija i da su u Moravskoj u svoj prijevod stsl. psaltira unijeli trovsne varijante (...). A upravo najstariji stsl. psaltiri makedonskog područja Sin Bon zajedno s Fra upućuju na prototip koji je prema ŽM 15 preveden s ostalim starozavjetnim tekstovima stsl. Biblije, što možemo sada s većom sigurnosti reći, u Moravskoj."⁹

U ovom se članku pokušava utvrditi je li u prijevodu psaltira iz CPar sve dosljedno izmijenjeno prema latinskom, kao što je utvrdio J. Tandarić, ili je još uvijek prisutan grčki utjecaj kao u ostalim našim psaltrima. Pri tome se psaltir iz *Pariškog zbornika* uspoređuje na fonološkoj, leksičkoj i sintaktičkoj razini s najstarijim hrvatskoglagoljskim psaltirom – *Lobkovicem* iz 1359. godine,¹⁰ a po potrebi i s ostalima.

2. Razlike na fonološkoj razini

Na *fonološkoj je razini* grčki utjecaj u našim tekstovima izražen kao *vitacizam*, što znači da se u posuđenicama grčki glas *beta* preuzima prema srednjovjekovnom grčkom izgovoru, tj. kao *v*, a ne latinskim posredstvom kao *b*. Takvi su primjeri u *Brevijaru Vida Omišljanina*: *avelb* (Abel), *avraamb* (Abraham), *revêka* (Rebeka), *vavilonb* (Babilon), *varilb* (beril), *vaal* (Baal), *var* 'varom' (barbarima).¹¹

U starijem je hrvatskoglagoljskom prijevodu psaltira *vitacizam* potvrđen u sljedećim primjerima: *varvarb* (βάρβαρος) ps 113,1, *var* (βάρεις) ps 47,4, *vasiliskb* (βασιλίσκος)

⁸ Pantelić (1970: 291–299)

⁹ Pantelić (1970: 298)

¹⁰ Pantelić (1991: 109–128)

¹¹ Mihaljević (1997: 120–121)

ps 90,13, *kivotb* (κιβώτης) ps 131,8, *Orivb* (Ωρήβ) ps 82,12, *Tavorb* (Θαβώρ) ps 88,13, *vasanb* (Βασάν) ps 67,23, *aravb'skb* (ἀράβων) ps 71,15...

U psaltiru CPar navedeni su leksemi preuzeti posredstvom latinskog, tj. grčko b je dalo b: *arab'ska* f. 62v, *bar'barovb* f. 101v, *ot basana* f. 58r, *basiliska* f. 81v, *herubinb* 18v, *oreba* f. 74r, *Tabor'f.* 78r.

Grčki je utjecaj i *itacizam*, što znači da se glas *eta* preuzima prema srednjovjekovnom grčkom izgovoru kao *i*, a ne latinskim posredstvom kao *e*. Primjeri su u PsLob: *Orivb* (Ωρήβ) ps 82,12, *skini* (σκηνή) ps 77,60. U CPar potvrda je za latinsko posredništvo primjer *oreba* f. 74r dok se leksem *skini* nije očuvao.

3. Razlike na leksičkoj razini

U proučavanju leksika starih tekstova iz ćirilometodskog razdoblja nameće se nekoliko poteškoća, i to iz razloga što su ti tekstovi višestruko nejedinstveni:

1. ponajprije to nejedinstvo proizlazi iz činjenice da je staroslavenski jezik bio zajednički jezik svih Slavena na širokom području, pa je tako, primjerice, u leksiku ćirilometodskih tekstova prisutan priličan broj moravizama, a i sam južnoslavenski jezik, tj. makedonski, koji je poslužio kao osnovica nije bio jedinstven;

2. nejedinstvo na vremenskoj razini: ćirilometodski su tekstovi nastali krajem druge polovice 9. st., a najstariji prijepisi datiraju se koncem 10. st., dok za velik broj tekstova, posebice neliturgijskih, rukopisna tradicija započinje mnogo kasnije; leksik kasnijih prijepisa može odražavati onaj raniji leksički sastav;

3. nejedinstvenost na unutarnjoj razini proizlazi iz činjenice da jezik ćirilometodskih tekstova nije imao jedinstvenu normu.¹²

Sve te tri odrednice mogu se primijeniti i na naše tekstove koji su nastali na ćirilometodskom izvorištu.

Razlike između PsLob i CPar koje se odnose na predložak:

Neke riječi koje su u najstarijem hrvatskoglagoljskom prijevodu doslovno prevedene s grčkog u CPar su prilagođene latinskom, primjeri:

внушити/ушіма прими

ps 5,2 PsLob 2r *G(lago)li moe vnuši g(ospod)i*

CPar 10v *Slovesa moè ušima primi g(ospod)i*

Suvremeni hrvatski: *Čuj, o Jahve, riječi moje,*¹³

ps 16,1 PsLob 8r *vnuši m(o)lenie moe ne v ustnah' lastivah'*

CPar 17v *Ušima primi m(o)l(ita)v' moju ne v' ustnah' lastivih'*

Suvremeni hrvatski: *usliši molitvu iz usta iskrenih!*

ps 38,13 PsLob 25v *m(o)lenie moe vnuši*

¹² Marti (1994: 26)

¹³ *Biblija*, Kaštelan – Duda (1983)

CPar 37v *i m(o)lenie moe ušima primi*

Suvremeni hrvatski: *vapaje mi poslušaj,*

Ista se varijanta ponavlja u ps 48,2, 53,4, 54,2, 83,9, 85,6, 142,1.

mužati se/mužski tvoriti

ps 26,14 PsLob 16v *Potrpi g(ospod)a mužai se
da krepit' se sr(č)ce tvoe*

CPar 26r *Potrpi g(ospod)a muž'ski dēi
i krēpi se sr(č)ce tvoe*

Suvremeni hrvatski: *U Jahvu se uzdaj, ojunaci se,
čvrsto nek bude srce tvoje:*

ps 30,25 PsLob 18v *Mužite se da krepit se sr(č)ce v(a)še*

CPar 29r *Mužski tvorite i krēpi se sr(č)ce v(a)še*

Suvremeni hrvatski: *Budite hrabri i jaka srca,*

U najstarijem hrvatskoglagoljskom psaltiru prisutan je velik broj posuđenica iz grčkog, one su u CPar donekle zamijenjene hrvatskim paralelama, ali ne posve. Tako je grecizam *adb* većinom zamijenjen mlađim leksemom *pakalb*, dok se *adb* očuvao u dva primjera:

adb grčki ἄδησ/ἄδησ

ps 93,17 CPar 83r *vselila se bi v' ad' d(u)ša moē*

Suvremeni hrvatski: *brzo bih sišao u mjesto tišine.*

ps 88,49 CPar 79v *izbavit' d(u)šu svoju ot ruki adovi.*

Suvremeni hrvatski: *Tko će od ruke Podzemlja dušu sačuvati?*

ps 6,6 PsLob 3r *ēko nēst' v semr' ti pominaei tebē
v ade že kto isp(o)vest ti se*

CPar 11v *Ere nēst' v semr' ti ki pominal' bi tebe
i v pakli g'do isp(o)vēst' se tebi*

Suvremeni hrvatski: *jer među mrtvima tko te se sjeća,
u Podzemlju tko ti hvale pjeva?*

ps 9,18 PsLob 4v *Vzratet se grešnici v' adb*

CPar 13v *Povratet se grešnici v' pakal'*

Suvremeni hrvatski: *Nek grešnici odu u Podzemlje,*

ps 30,18 PsLob 18v *da postidet se nēčistivi i snidut' v' adb*

CPar 28v *Postidite se nečistivi i dovedite se v' pakal'*

Suvremeni hrvatski: *Nek se postide zlotvori,
nek u Podzemlju zamuknu.*

ps 138,8 PsLob 87r *ače vzidu va adb tu esi*

CPar 118v *ako s' nidu v pakal' tu esi*

Suvremeni hrvatski: *ako u Podzemlje legnem, i ondje si.*

Ista se varijanta ponavlja u ps 15,10, 17,6, 48,15 (2 puta), 87,4.

Od ostalih grecizama koji su očuvani i u CPar navedimo sljedeće primjere:

aer'nb grčki ἀέρω

ps 17,12 CPar 18v *tam'na voda v' oblacēh' aer' nih'*

Suvremeni hrvatski: *prekri se tamnim vodama i oblacima tmastim,*
erēi grčki ἑρεός

ps 77,64 CPar 70r *Erēi ih' mečem' padoše*

ps 98,6 CPar 86r *Moisēi i êrunb v' erēihb ego*

ps 131,9 CPar 115r *Erēi tvoi da oblēkut' se v' pr(a)vdu*

ps 131,16 CPar 115v *Erēe ego oblēku sp(a)s(e)niem̃*
ikonie grčki εἰκόν

ps 72,20 CPar 63v *Kako sanb vstajućih' g(ospod)i v' gradê tvoem'*
koniju(!) ihb na nič' će pripravisi

Suvremeni hrvatski: *Kao što čovjek prezire san kad se probudi,*
tako ćeš, Gospode, prezreti lik im kada ustaneš.

krotorb grčki κρόταφος

ps 131,4 CPar 115r *Ako dam' sanb očima moima*

i vêkoma moima drêmanie

I pokoi krotoroma moima

Suvremeni hrvatski: *neću pustiti snu na oči*

nit počinka dati vjeđama,

olokavtomata grčki ὀλοκαύτωμα, latinski *holocaustum*, hrv. *paljenica*

ps 19,4 CPar 21r *Pomeni v'sako s(ve)totvorie tvoe*

i olokav'ta tvoê tučna budi

ps 39,7 CPar 38r *Olokavtu i za grih' ne prosil' esi*

ps 49,8 CPar 45v *i olokav'ti tvoe v zracê moem' sut' v'sbgda*

ps 50,18 CPar 47r *Ere ako bi v'shotêl' s(ve)totvoriju*

dal' bim̃ vistinu olokavtami ne nasladiši se

ps 50,21 CPar 47r *Tada primeši s(ve)totvorie pravdi*

prinošeniê i olokavti

tada v'zložet' na ol'tarb t'voi tel'ca

ps 65,13 CPar 56r *V'nidu v' dom' tvoi s' olokavtami*

v'zdam' tebi obêti moe

ps 65,15 CPar 56r *Olokavte slatke prinesu tebi s kadilom' ov'ni*

prinesu tebi volove s' kozli

Matica hrvatskoglagoljskih psaltira bila je starija od one u *Sinajskom psaltiru* iz 11. stoljeća. To potvrđuju očuvani grecizmi u našem prijevodu i na onim mjestima na kojima je u Sin staroslavenski leksem:

	Sin	/ hrvatskoglagoljski psaltiri
ps 68,23	<i>s̃bblazanb</i>	/ <i>skandêlb</i>
ps 104,31	<i>m̃šicjê</i>	/ <i>skinipi</i>
ps 21,19	<i>riza</i>	/ <i>mañtizb</i>
	<i>ṽses̃žagaema</i>	/ <i>olokavtomatb</i>

Kako je bila visoka svijest o čuvanju tradicije kod naših glagoljaša, dovoljno govori činjenica da je i prevoditelj *Pariškog zbornika* u psaltiru dosljedno posvuda očuvao leksem

olokavtomata, tj. *olokavta* bez promjene.

trpēza grčki τράπεζα

U psaltiru CPar leksem *trpēza* potvrđen je tri puta:

- ps 68,23 59v *Budi trpēza ih' prēd nimi v sēt'*
ps 77,19 68r *eda moret' b(og)ь ugotovati trpēzu v' pustini*
ps 77,20 68v *Eda i kruh' moret' dati*
ili ugotovati trpēzu ljudem' svoim'

Grecizam *trpēza* zamijenjen je leksemom *stol* u dva primjera:

- ps 22,5 23v *Ugotoval' esi v' zracē moem' stol'*
ps 127,3 114v *Žena tvoē kako loza plodovita v stranah' domu tvoego*
S(i)nove tvoi kako novorasli maslin' okolo s'ola tvoego

upostas'ь grčki ὑπόστασις

Taj je grecizam u psaltiru CPar očuvan samo na jednom mjestu, dok je drugdje zamijenjen leksemom *imēnie*:

- ps 88,48 79v *Pomeni kaē moē upostas'ь*
ps 38,6 PsLob 25v *i upostas'ь moē ēko ničtože est' pred' toboju g(ospod)i*
CPar 37r *i imēnie moe kako nič'če est' prēd' toboju*
ps 38,8 PsLob 25v *i upostas'ь moē u tebē est'*
CPar 37r *i imēnie moe u tebe est'*
ps 138,15 PsLob 87r *i upostas'ь moē v prēispodnih' z(e)mlē*
CPar 119r *i imēnie moe v' preispodnih' z(e)mle*

Leksemi koji su u naše tekstove također ušli iz grčkog posredstvom latinskog jezika, očuvani u prijevodu psaltira CPar, jesu:

aspida grčki ἀσπίς

- ps 13,4 CPar 16r *ēd' aspid' pod' ustnami ih'*
ps 57,5 CPar 51r *kako ēspida gluhoga*
ps 90,13 CPar 81v *Na aspidu i basiliska nastupiši*

dēmuna'ь grčki δαίμων

- ps 90,6 CPar 81r *Ot natečeniē i dēmuna poludn'nago*
ps 105,37 CPar 94v *I požrēše s(i)ni svoje i hčeri svoje dēmunom'*
dēval'ь grčki διάβολος

- ps 108,6 CPar 97v *I diēv(a)l'ь da stanet' o desnuju ego*
erodiev'ь grčki ἐρωδιοῦ

- ps 103,17 CPar 90r *tu ptice v' gnēzdet se*
Erodievo žiliče obladaet' imi

idol'ь grčki εἶδωλον

- ps 96,7 CPar 85r *i ki sl(a)vet' se v' idolēh' svoih'*

Leksem *idol'ь* je u CPar na dva mjesta zamijenjen leksičkom dubletom *podobie*:

- ps 113,12 CPar 101v *Podobiē narodov' srebro i zlato*
ps 134,15 CPar 116v *Podobiē narod' srebro i zlato*
isop'ь grčki ἰσοπος

ps 50,9 CPar 46v *Okropiši me g(ospod)i isopom' i ocêću se*
kasiê grčki κασία

ps 44,9 CPar 42r *i kasiê ot svitb tvoih'*
onagrъ grčki ὄναγρος

ps 103,11 CPar 90r *Napoet' vse zvêri sel'nie*
počekajut' onag'ri v žejju svoju
organъ grčki ὄργανον

ps 136,2 CPar 117r *Na vrbah' po srêdê ee*
obêsismo or'gani naše

ps 150,4 CPar 125v *hv(a)lite ego v'strunahъ i or'ganê*
ramanъ grčki ῥάμνος

ps 57,10 CPar 51r *Prie nere razumêjut se trniê v(a)ša ramna*
skandêľ grčki σκάνδαλον

ps 68,23 CPar 59v *Budi trpêza ih' prêd nimi v sêt'*
i v'zdanie ih' v skan'dal'

ps 140,9 CPar 120v *i ot skan'dêľ' tvorečih' bezakonie*
Grecizam *skandêľ* zamijenjen je slavenskom paralelom u tri primjera:

ps 49,20 CPar 46r *i na s(i)na matere svoee polagaše sablazan'*

ps 118,165 CPar 110v *i nêst'im'sьblaz'ni*

ps 139,6 CPar 119v *pri puti sablazanъ položiše mnê*

Grecizmi koji su potvrđeni u najstarijem hrvatskologoljskom prijevodu psaltira, tj. u većini naših brevijarskih psaltira, kao i u PsLob i PsPar, a u CPar su zamijenjeni hrvatskim leksemima, jesu:

akrotomъ grčki ακρότομος

ps 113,8 PsLob 75r *Obračšago kamenъ v' ezera vodnaê*
i akrotomъ va istočniki vodnie

CPar 101v *Ki obrati kamenъ v' ezera vod'*
i rupaču v' istočnike vod'

Suvremeni hrvatski: *On hrid pretvara u slap vodeni*
i stijenu u izvor vode.

varъ grčki βάρυς

ps 47,4 PsLob 30v *B(og)ъ va verehъ(!) ego*
CPar 43v *B(og)ъ v domêh' ego*

Suvremeni hrvatski: *Bog u kulama njegovim*

U *Frašćičevu psaltiru* uz grecizam *varisъ* supostoji slavenski ekvivalent *stêna*, a također u istom značenju i u *Brevijaru Vida Omišljanina*.¹⁴ Slavizirani oblik *varъ* potvrđen je u PsPar 30r te u sljedećim brevijarima: BrVat₆ 11d, BrVat₁₉ 181a, BrN₂ 288d, BrAc 11b, BrN₁ 250c, BrMa 331c te također i u tiskanom *Baromičevu brevijaru*: 26d.

kivotъ grčki κιβωτός

¹⁴ Grabar (1985: 81)

- ps 131,8 PsLob 84v *Vskr(ě)sni g(ospod)i v pokoi tvoi*
i ti kivot' s(ve)tine tvoee
CPar 115r *V'stani g(ospod)i v pokoi tvoi*
ti i skrina s(ve)tine tvoee
Suvremeni hrvatski: *Ustani, o Jahve, pođi k svom počivalištu,*
ti i Kovčeg sile tvoje!
kumbalъ grčki: κύμβαλος
- ps 150,5 PsLob 92r *Hvalite i v kum'balēhъ dobroglasnēhъ*
hvalite i v kum'balēh' klicaniē
CPar 125v *Hv(a)lite ego v' bub'nēh' dobrugl(a)snēh'*
hv(a)lite ego v' bub'nēh' klicaniē
Suvremeni hrvatski: *Hvalite ga cimbalima zvučnim,*
slavite ga cimbalima gromkim!
mantizъ grčki: ἰματισμός
- ps 21,19 PsLob 13v *razdeliše sebē rizi moe*
i o manъtize moemъ metaše žrebъ
CPar 22v *razdēliše sebi svite moe*
i o svitu moju metaše žrēbъ
Suvremeni hrvatski: *Haljine moje dijele među sobom*
i kocku bacaju za odjeću moju.
pinikъ grčki: φοίνιξ
- ps 91,13 PsLob 62r *Pravdnikъ ēko pinikъ procvatetъ*
i ēko kedarъ livanski umnožit se
CPar 82r *Prav(e)dnikъ kako pal'ma procvatetъ*
i kako kedarъ livan'ski um'nožit'se
Suvremeni hrvatski: *Ko palma cvate pravednik*
i raste ko cedar libanonski.
skini grčki: σκηνή
- ps 77,60 PsLob 53r *I otrinu skiniju selom'skuju*
selo svoe v nēže vseli se v č(lově)cēhъ
CPar 70r *I otrinu selo silom'skoe*
selo svoe v' kom'prebival'e(stъ)
Suvremeni hrvatski: *I napusti boravište svoje u Šilu,*
Šator u kojem prebivaše s ljudima.
tumpanъ grčki: τύμπανον
- ps 80,3 PsLob 54v *Primite ps(a)lmъ i dadite tum'p'nъ*
psaltirъ krasanъ sa gusalmi
CPar 72v *Primite psal'tirъ i daite bubanъ*
psal'tir' krasanъ sъ gusal'mi
Suvremeni hrvatski: *Nek zazvuče žice, nek se čuje bubanj,*
svirajte u milozvučnu harfu s citarom!

ps 149,3 PsLob 91v *Da vshv(a)létš ime ego v licê
i tum 'panê i psaltirêmb da pojut' emu*

CPar 125r *Da hv(a)let' ime ego v licê
v' bubnê i psal'tirê da pojut' emu*

Suvremeni hrvatski: *Neka u kolu hvale ime njegovo,
bubnjem i citarom neka ga slave!*

Zanimljivo je kako je prevoditelj našeg psaltira preveo sintagmu *dêvb tumpannicъ*:

ps 67,26 PsLob 43r *Variše knêzi blizъ pojućihъ
po srêdê d(ê)vъ tumъpannicъ*

CPar 58r *Prêd'idoše k'nezi složeni pojućimъ
po srêdê d(ê)voičic' bub'načnic'*

Suvremeni hrvatski: *Sprijeda pjevači, za njima svirači,
u sredini djevojke s bubnjićima.*

zmurna grčki *σμούρα* i *stakъbъ* grčki: *στακτῆ*

ps 44,9 PsLob 29v *Zmurna i stakabъ i kasiê ot rizъ tvoihъ*

CPar 42r *Mir'ra i kapla i kasiê ot svitъ tvoih'*

Suvremeni hrvatski: *Smirnom, alojem i kasijom mirišu ti haljine.*

4. Razlike na sintaktičkoj razini

Na *sintaktičkoj* je razini utjecaj predložka vidljiv u sljedećim primjerima:

1. U grčkom je kao i u starijem hrvatskoglagoljskom prijevodu particip, a u latinskom relativna rečenica kao u CPar:

ps 67,31 PsLob 43r/v *Raždeženi eziki hotećeê branêmb*

CPar 58v *Razori narodi ki r'vanam'hotetъ*

ps 68,5 PsLob 44r *Umnožiše se pače vlasъ gl(a)vi moeê nenaidecei me ispiti
Ukrêpiše se vrazi moi izgonêcei me bes pravdi*

CPar 58v/59r *Umnoženi biše više vlas'gl(a)vi moeê ki nenaidecet' me zamamb
Ukrêpiše se ki prognaše me nepriêt(e)li moi bes pr(a)vdi*

ps 68,7 PsLob 44r *Da postidet se o mnê trъpecei te g(ospod)i g(ospod)i silъ
ni posramet se o mnê iskucei tebê b(ož)e iz(drai)l(e)vъ*

CPar 59r *Da ne postidet se o mnê ki čekajut'te g(ospod)i g(ospod)i sil'
Ni posramet se o mnê ki ičut'te b(ož)e iz(drai)l(e)vъ*

ps 69,4 PsLob 45r *Da vzratet se abie stidecei se
g(lago)ljucei mnê bl(a)go že bl(a)go že*

CPar 60v *Vratite se tud'e stidece se
ki govoret'm'nê dobri dobri*

ps 69,5 PsLob 45v *I vzg(lago)lut'vinu da vzveličit se g(ospod)ъ
hotecei miru raba ego*

CPar 60v *i recite vsъgda da vzveličit'se g(ospod)ъ
ki ljubet'sp(a)senie tvoe*

- ps 70,24 PsLob 46v *Egda postidēt se i posramet se iskućei zla mnē*
CPar 62r *gda postieni i posramleni budutb ki ićut' zla mnē*
ps 74,4 PsLob 49r *Rastaē se z(e)mla i vsi živuće na nei*
CPar 65v *Rastaē se z(e)mla i v'si ki prebivajut' na nei*

2. U starom slavenskom prijevodu, koji preuzima i hrvatskoglagoljska matica, očuvan je infinitiv na onim mjestima gdje se nalazi u grčkom, a što je suprotno slavenskoj sintaksi, dok je u latinskom rečenica s *ut*:

- ps 62,3 PsLob 39v *Tako v svēteem̃ ēvih se tebē*
videti mi silu i sl(a)vu tvoju
CPar 53v *tako v' s(ve)tēem' ēvih' se tebi*
da vidēl' bim' silu tvoju i sl(a)vu tvoju
ps 63,4-5 PsLob 40r *naleše luk̃ svoi več̃ gor'ku*
Sastrēlati v tainih̃ neporočna
CPar 54v *nalekoše luk' svoi rič̃ gor'ku*
da s̃strēlajut' v' tainih' neporočna
ps 110,6 PsLob 74r *krēpost̃ dēlb̃ svoih̃ zvěst̃it' ljudem' svoim̃*
dati im̃ dostoēnie ēzik̃
CPar 100v *krēpost̃ dēl' svoih' v' zvēstit' ljudem' svoim̃*
Da dast' im̃ dostoēnie narod'
ps 117,13 PsLob 76v *Izrinoveñ priklonih se pasti*
CPar 103v *Izrinut' preklonih se da padu*
ps 118,148 PsLob 81r *Varista oči moi k' tebē jutrom̃*
pouča (!) mi se sl(o)v(e)sem̃ tvoim̃
CPar 110r *Prēd'idosta oči moi k' tebi jutrom̃*
da nauču se s(love)sem' tvoim̃

Prevoditelj tog psaltira ipak nije posve dosljedno sve promijenio prema latinskom predlošku. To je očito iz sljedećih primjera:

- ps 63,6 PsLob 40r *povedeše skriti seti i rēše kto uzrit' e*
CPar 54v *Povēdēše skriti sēti rēše g'do uzrit̃ ih'*
ps 77,18 PsLob 51v *I iskusiše b(og)a v sr(d̃b)cih̃ svoih'*
vprositi brašna d(u)šam̃ svoim̃
CPar 68r *I iskusiše b(og)a v' srcih' svoih'*
prositi brašna dušam' svoim'
ps 118,95 PsLob 79v *Menē ždaše grēšnici pogubiti me*
CPar 108r *Mene čekaše grēš'nici pogubiti me.*

5. Zaključak

U ovom je radu uspoređen psaltir *Pariškog zbornika* (Slave 73) s najstarijim hrvatskoglagoljskim psaltiriom – *Lobkovicem* – na fonološkoj, leksičkoj i sintaktičkoj razini, i to s obzirom na njihov odnos prema predlošku. Utvrđeno je da je prijevod psaltira *Pariškog zbornika* prilagođen latinskom jeziku na fonološkoj razini, za razliku od PsLob.

Na leksičkoj su, pak, razini u psaltiru CPar očuvani ostaci starijega hrvatskoglagoljskog prijevoda, tj. neki grecizmi koji se dosljedno čuvaju u svim našim psaltirima: *isopъ*, *kasiê*, *krotopъ*, *olokavtomatъ* (*olokavta*), *onagrъ*. Naši su prevoditelji često bili u nedoumici kako pomiriti dvije očite suprotnosti: očuvanje tradicije, posebice u liturgijskim tekstovima, i tendencije da budu razumljivi i prihvaćeni. Iz tog razloga nastajali su mnogi sinonimski parovi. To potvrđuje i psaltir *Pariškog zbornika*. Usporedba je između PsLob i CPar pokazala da u odnosu na predložak možemo razlikovati najmanje tri skupine leksema:

1. grecizmi koji su očuvani bez promjena, tj. isti kao i u drugim hrvatskoglagoljskim psaltirima: *aerъnъ*, *ikonîê*, *krotopъ*, *olokavtomata* (*olokavta*), *aspida*, *dêmunъ*, *dъêvalъ*, *erodievnъ*, *isopъ*, *kasiê*, *onagrъ*, *organъ*, *ramanъ*;
2. neki se leksemi pojavljuju u starijoj i mlađoj varijanti, tj. očuvani su grecizmi, ali i hrvatski leksem: *adъ/pakalъ*, *erêi/sv(e)titelъ*, *trъpeza/stolъ*, *upostasъ/imênie*, *idolъ/podobie*, *skandêlъ/sablaznъ*.
3. grecizmi koji se u psaltiru *Pariškog zbornika* nisu očuvali, za razliku od ostalih hrvatskoglagoljskih psaltira: *akrotomъ/rupača*, *kiotovъ/skrina*, *kumbalъ/bubanъ*, *mantizъ/svita*, *pinikъ/palma*, *skini/selo*, *tumpanъ/bubanъ*.

Na sintaktičkoj je razini u prvoj odrednici psaltir CPar prilagođen latinskom (tj. u grčkom kao i u starijem hrvatskoglagoljskom prijevodu je particip, a u latinskom je relativna rečenica), dok na mjestima gdje je infinitiv očuvan u suprotnosti sa slavenskom sintaksom u CPar nije sve promijenjeno prema latinskom, već je isto kao u PsLob.

Leksičke razlike između psaltira *Pariškog zbornika* i ostalih hrvatskoglagoljskih psaltira tek bi trebalo detaljnije opisati. Te su razlike brojne. Evo samo nekih:

PsLob i PsPar	/ CPar
êko	/ ere
egože	/ koga
êzici	/ narodi
vrazi	/ nepriêteli
sego radi	/ zato
uêedri ni	/ p(o)m(i)lui nasъ
c(êsa)гъ	/ kralъ
gobzujuêih'	/ veseleêih'
tuždъ	/prišlacъ
ždahъ	/ čekahъ
êzvъ	/ ranъ
junъ	/ mladъ
pruzi	/ kobilice

Prevoditelj psaltira CPar nastojao je izbjegavati riječi koje su bile manje poznate i uvesti prihvatljivije. Pri tome ipak nije u potpunosti izmijenio sve lekseme, tj. oslanjao se i na stariji predložak hrvatskoglagoljskog psaltira, a vjerojatno ga je znao i napamet. Očito je to vidljivo po navedenim primjerima očuvanih grecizama. U taj tekst već prodiru leksemi iz čakavskog jezika, primjerice: *ere* umjesto *êko* ps 65,10, *gdi* umjesto *idêže* ps 94,9, *ča* umjesto *eže* ps 118,7, *zač* umjesto *vskuju* ps 87,15, *mocira* umjesto *oploti* ps 79,13, *postol'* umjesto *sapogb* ps 107,10...

Zanimljivo je da je psaltir *Pariškog zbornika* prvotno bio *biblijski psaltir* – imao je samo psalme bez antifona, kapitula, sponsorijskih, bitatorijskih..., za razliku od *liturgijskog psaltira*.¹⁵ Međutim, u tom su psaltiru ti elementi kasnije nadopisani, iznad ili ispod psalama. Oni su jezično arhaičniji od samog teksta psaltira, tj. netko ih je prepisivao iz starijega hrvatskoglagoljskog predloška. Tako, primjerice, CPar u psalmima ima uvijek: *govoriti*, a u antifonama *glagolati* f. 103r, u psalmima *narodi*, a u antifoni *êzici* f. 103r, u psalmima *ako*, a u antifonama *ače*, u psalmima *zato*, u antifonama *têmžde*. I fonološki i leksički antifone su arhaičnije: f. 113v u psalmu:

Ako ne g(ospod)ь sьzifetъ domu zamaň trudiše se ki zifutъ ego, a u antifoni ispod psalma: *Ače ne g(ospod)ь sьziždetъ domu vsue trudet' se ziždučei*.

U tom primjeru na istoj stranici imamo istovremeno dva hrvatskoglagoljska prijevoda psaltira. Zanimljivo bi bilo istražiti iz kojeg su hrvatskoglagoljskog psaltira preuzete te antifone. Za sada možemo reći samo toliko da se psaltir *Pariškog zbornika* bolje podudara s *Pariškim psaltirom* (Slave 11) nego sa PsLob, npr.:

ps 77,11 CPar i PsPar imaju *êvi*, a PsLob *da*

ps 88,17 CPar i PsPar *v'zradujut se*, a PsLob *vzvêselim se*

ps 88,31 CPar i PsPar *ostavet*, a PsLob *shranêtb*

ps 138,8 CPar i PsPar *snidu*, a PsLob *vzidu*.

Sama činjenica o supostojanju dvaju paralelnih prijevoda psaltira u 14. st.: stariji, koji se dosljednije drži grčkog prijevoda, i mlađi, koji je nastao samo 16 godina nakon najstarijega, dovoljno govori o kakvoj se sredini radilo, tj. da su naši glagoljaši imali dovoljno i duhovne i materijalne snage za takve pothvate. Supostojanje dvaju prijevoda psaltira istovremeno, tj. krajem 14. stoljeća, još je jedna potvrda koja ruši predrasude o tobožnjoj materijalnoj i duhovnoj zaostalosti hrvatskoga glagoljaštva.¹⁶

¹⁵ Pantelić (1980: 355)

¹⁶ Hercigonja (1983: 169–279)

6. Dodatak

Kao primjer dvaju različitih prijevoda donosimo tekst XXX psalma iz *Lobkoveva psaltira* i *Pariškog zbornika Slave 73*. Tekst je transliteriran prema načelima uobičajenim u novijim izdanjima Staroslavenskoga instituta: slovo **Ѡ** bez obzira na to kako se čita prenosi se kao *ê*, **ѡ** kao *ju*, **Ѣ** kao *č*, **ѣ** kao *ǰ*, štapić kao *ь* i apostrof kao *'*. Raspored redaka u stupcu i riječi u retku identičan je izvorniku.

Lobkovec psaltir 17v-19r

2. Na te g(ospod)i upvaħь da nê postiždu se
v' v(ê)кь Pravdoju tvoeju izbavi me i i-
zmi me 3. prikloni ka mnê uho tvoe i u-
edri izeti me Budi mi v b(og)ь začiti-
telь i v mesto pribežiča sp(a)sti me
4. Êko država moê i pribežiče moe esi t-
i imenê tvoego radi nastaviši me i pr-
epiteeši me 5. Izvedeši me ot' seti se-
e juže skriše mnê Êko ti esi začitit-
elь moi g(ospod)i 6. v ruce tvoi predaju d(u)ħь moi
Izbavil me esi g(ospod)i b(ož)e istinni 7. Vzne-
navidiħь hranêčee suetna za tače-
e Az že na g(ospod)a upvaħь 8. vzraduju se i vz-
veselju se o m(i)losti tvoei Êko prizrê
na smerenie moe sp(a)saħь esi ot' beďь d(u)š-
u moju 9. i nêsi me zatvorilь v rukaħь vr-
ažiêħь Postavil' esi na prostranê
nozi moi 10. p(o)m(i)l(ui m)e g(ospod)i êko skrьblju Smete se
ot' êrosti oko moe i d(u)ša moê i utroba
moê 11. Êko oskude bolêzniju životь mo-
i i lêta moê sa vzdihaniemь Iznemo-
že ničetoju krêpostь moê i kosti moe
smeše se 12. Pače vseħь vragь moiħь biħ'
ponošeniju susedomь moimь zelo i str-
aħь znaemimь moimь Videčei me van' bê-
žaše ot menê 13. zabvenь biħь êko mr'tvь
ot' sr(ď)ca i biħь êko sasudь pogublenь
14. Êko slišaħь gaždenie mnogo živuči-
ħь oh(rьst)ь egda sbirahu se kupno n(a) me priêti
d(u)šu moju svečaše 15. Az že na te g(ospod)i upva-
h' i rêħь ti esi b(og)ь moi 16. v ruku tvoeju ž-
rebi moi Izbvi me ot ruki vragь moi-

hъ i ot' gonêćih me 17. Prosveti lice tv-
oe na raba tvoego sp(a)si me m(i)l(o)stiju tv-
oeju 18. G(ospod)i da ne postizđu se êko prizva-
h te da postidet se nêćistivi i
snidutъ v' adъ 19. Nemi da budutъ us-
tni lastivie g(lago)ljućee na pr(a)vdn(a)go
bezakonie gr'dineju i unićizeniemъ
20. Kolъ mnogo množastvo bl(a)gosti tvo-
ee g(ospod)i juže skri boećim' se tebê Svr'ši-
lъ esi upvajućimъ na te pred' s(i)ni č(lovêć)sk-
imi 21. Skrieši e v tainê lica tvoego
ot meteža č(lovêć)skago Pokrieši e v krovê
tvoemъ otъ prerekaniê êzikъ 22. Bl(a)že n'
g(ospod)ъ êko udivilъ est' m(i)l(o)stъ svoju
v grade ob'stoêniê 23. Az že rêhъ va
užase moemъ otvr'ženъ esmъ ot lic-
a oćiju tvoeju Segoradi usliša gl-
(a)sъ m(o)l(it)vi moee egda vъzvahъ k tebê
24. Vzljubite g(ospod)a vsi prepodobni ego
êko istini vziskaetъ g(ospod)ъ i vzdae-
tъ izliha tvorećimъ grđdinu 25. Muž-
aite se da krepit' se sr(dъ)ce v(a)še vsi
upvajućei na g(ospod)a.

Pariški zbornik (Slave 73) f. 28r-29r

2. Vъ te g(ospod)i upvah' da ne postiju se v' v(ê)kъ
pr(a)vdoju tvoeju izb(a)vi me i izan'mi me
3. Prikloni k' mnê uho tvoe uskori da iz'-
meši me Budi mnê v' b(og)a zaćitnika i
v mêsto pribêžića da sp(a)sena me stvo-
riši 4. Ere krêpostъ moê i pribêžiće moe
esi ti i za ime tvoe dovedeši me i pre-
pitêeši me 5. Izvedeši me ot sêti ku
skriše mnê ere ti esi zaćitnikъ moi
6. V ruke tvoe priporućuju d(u)hъ moi izb-
avil' si me g(ospod)i b(o)žje istin'ni 7. Vznenav-
idêl' si hranećih' taćine za taćee
A ê v' g(ospod)a upvahъ 8. vzraduju se i v' zve-
selju se o m(i)l(o)stivoi Ere prizrêl' es-
i na smêrenie moe sp(a)sal' esi ot bêdъ

d(u)šu moju 9. Nêsi me zaklopil' v ruka-
h' nepriêt(e)la postavil' si v' mêstê
prostranê noge moe 10. Pom(i)l(ui m)e g(ospod)i ere skr'b-//
lju smeteno e(st) ot êrosti oko moe d(u)ša moê i u-
troba moê 11. Ere poman'ka bolêzniju živo-
t' moi i lêta moê v' v'zdihaniêh' Iz'-
nemore v' niçeti krêpost' moê i kosti m-
oe smele se sut' 12. Veçe vsêh' nepriêt-
el' moih' stvoren' es'm' v' ponošenje sus-
êdom' moim' vel'mi i strah' znanim' mo-
im' Ki vijahu me van' pobêgoše ot mene
13. zablenuju dah' bêh' k(a)ko mr'tv' ot sr(d)ca
Stvoren' bih' k(a)ko okrut' pogublenn' 14. ere
slišah' gajenie mnogih' prebivajuç-
ih' okolo V'sem' g'da s'braše se v' ku-
p' na me prieti d(u)šu moju sveçali se
sut' 15. A ê v' te upvah' g(ospod)i rêh' b(og) moi es-
i ti 16. v rukah' tvoih' žrêbi moi Izan'm-
i me ot ruki nepriêt(e)l' moih' i ot progoneçih'
me 17. Pros(vê)tlj lice tvoe na raba tvoego
sp(a)si me v' m(i)l(o)sti tvoei 18. g(ospod)i da ne posti-
ju se ere prizvah' te Postidite se ne-
çistivi i dovedite se v' pakal' 19. ni-//
me budite ustnê lastivê Ke g(o)v(o)ret'
na pr(a)vdn(a)go bezakonie v' oholi i v' bes pr(a)vd'-
i 20. Koliko mnogo množ'stvo slatkosti
tvoee g(ospod)i ku skril' esi boeçim se tebe
Svr'šil' esi têm' ki upvajut' v' te v z'r-
acê s(i)n(o)v' è(lovêç)skih' 21. S'krieši ih' v' tainê
lica tvoego ot smetenî è(lovê)kov' Pokri-
eši ih' v' krovê tvoem' ot protivu g(o)v(o)reni-
ê êzikov' 22. Bl(a)žen' g(ospod) ere uçudni m(i)l(o)st'
svoju mnê v gradê utvrjeniê 23. A ê rêh'
v' užasê misli moee otvržen' es(a)m' ot l-
ica oçiju tvoiju Zato uslišal' si g-
l(a)s' m(o)l(it)vi moee gda v'zvah' k' tebê
24. Ljubite g(ospod)a v'si s(ve)ti ego ere istini
içet' g(ospod) i vratit' obilno tvoreçim'
oholiju 25. Mužski tvorite i krêpi se sr(d)-
ce v(a)še vsi ki upvate v' g(ospod)a

Kratice

- CPar = Pariški zbornik iz 1375. g., Pariz, Bibliothèque Nationale, Slave 73.
PsLob = Lobkovicev psaltir iz 1359. g., Prag, Knjižnica kneza Lobkovic, XXIII G. 67.
PsPar = Pariški kodeks iz 1380. g., Pariz, Bibliothèque Nationale, Slave 11.
PsFr = Fraščiće v psaltir iz 1463. g., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, Cod Slave 77.
BrVat₆ = Vatikanski šesti brevijar iz 1379. g., Vatikan, Biblioteca Apostolica Vaticana, Borg. illir 6.
BrAc = Akademijin brevijar iz 1384. g., Zagreb, Arhiv HAZU, IIIc 12.
BrPm = Pašmanski brevijar iz druge polovice 14. i 15. st., Zagreb, Arhiv HAZU, III b 10.
BrN₁ = Novljanski prvi brevijar iz 1459. g., Novi Vinodolski, Župni ured.
BrMa = Mavrov brevijar iz 1460. g., Zagreb, NSK, R 7822.
BrVat₁₉ = Vatikanski devetnaesti brevijar iz 1465, Vatikan, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. Slav. 19.
BrN₂ = Novljanski drugi brevijar iz 1495, Novi Vinodolski, Župni ured.
Sin = Sinajski psaltir, kanonski kodeks iz 11. st.

Literatura

- Badurina-Stipčević, V. (2003) Toponim Kalvarija u hrvatskim biblijskim prijevodima, *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture III*, 185–196, Zagreb.
- Biblija, Stari i Novi zavjet* (1983) glavni urednici J. Kaštelan i B. Duda, psalme preveo F. Grass, Zagreb.
- Grabar, B. (1985) Osobitosti grafije i jezika glagoljskog Fraščiće va psaltira, *Litterae slavicae medii aevi Francisco Venceslao Mareš, Sexagenario Oblatae*, 75–96, München.
- Hercigonja, E. (1983) Društveni i gospodarski okviri hrvatskog glagoljaštva od 12. do polovice 16. stoljeća, *Nad iskonom hrvatske knjige*, 169–279, Zagreb.
- Kurz, J. (1953) O nově nalezeném emauzském charvátskohlaholském zlomku žaltáře, *Slavia*, XXII, 81–104, Prag.
- Marti, R. (1994) Problemi na značienieto na slavjanskata leksika ot Kirilo-Methodievsko vreme, *Palaebulgarica/Starobŭlgaristika*, XVIII, 4, 23–39, Sofija.
- Mihaljević, M. (1997) Jezična slojevitost Brevijara Vida Omišljanina iz 1396. godine, *Filologija*, 29, 120–121, Zagreb.
- Mulc, I. (1971) Novootkriveni hrvatski glagoljski spomenici, *Slovo*, 21, 388–397, Zagreb.
- Pantelić, M. (1970) Zapadne varijante u staroslavenskim psaltirima, *Zbornik radova u povodu 1100 godišnjice smrti Ćirila Solunskog*, 291–299, Skopje.

- Pantelić, M. (1980) Senjski Lobkowiczov glagoljski kodeks iz 1359. – prototip srednjovjekovnih liber horarum za laike, *Senjski zbornik*, 8, 355–367, Senj.
- Pantelić, M. (1991) Senjski Lobkovicov psaltir iz 1359. godine, *Senjski zbornik*, 18, 109–128, Senj.
- Pantelić, M. (2001) Zadar na razmeđu glagoljskog juga i sjevera s obzirom na liturgijske kodekse 11–15. stoljeća, *Iskoni bê slovo*, 101–111, Zagreb.
- Tadin, M. (1954) Recueil glagolitique croate de 1375, *Revue des études slaves*, 31, 1–4, 21–32, Paris.
- Tandarić, J. (1993) Ordo Missae u Pariškom zborniku Slave 73, *Hrvatskoglagojska liturgijska književnost*, 110–131, Zagreb.
- Valjavec, M. (1889–1890) O prijevodu psalama u nekijem rukopisima hrvatsko-srpsko i bugarsko-slovenskijem, *Rad JAZU*, 98, 1–84; 99, 1–72; 100, 1–64, Zagreb.

ABOUT TRANSLATION PSALTER OF PARIS MISCELLANY (SLAVE 73)

Summary

In this work Psalter of *Paris Miscellany* (Slave 73) has been compared with the oldest croatoglagolitic Psalter *Lobkovic's* from 1359. The analysis has been done on the basis of a few relevant characteristics on the phonological, lexical and syntactical level. It was concluded that Psalter of *Paris Miscellany* corresponds to Latin language on the phonological level. On lexical and syntactical level *Paris Miscellany* kept relicts of the older croatoglagolitic translation of codex that has been translated from Greek language. That is confirmed by preserved graecismus: *aepънь*, *aspida*, *děmunъ*, *krotopъ*, *olokavta* (*olokavtomata*), *onagrъ*. It has been concluded that Tandarić's statement that *Paris Miscellany* has been translated from the beginning from the Latin can be accepted, but relicts of older croatoglagolitic Codex could be observed as well.

Ključne riječi: Pariški zbornik (Slave 73), hrvatskoglagojski psaltir, leksik, grecizmi

Key words: Paris Miscellany (Slave 73), Croatoglagolitic Psalter, lexis, graecismus